

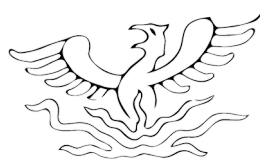
TIDSSKRIFTET FØNIX

Umyndiggørelse og myndiggørelse

Anmeldelse af *Guds ord i kvindemund. Om køn og kirke*. Else Marie Wiberg Pedersen, red.

LENE SJØRUP
Pastor em., ph.d.

FØNIX ÅRG. 2023, s. 133–140

Dette værk er licenseret under en Creative Commons-licens
CC BY-NC-ND 2.5 DK

www.foenix1976.dk

ISSN 2446-175X

Umyndiggørelse og myndiggørelse

Anmeldelse af *Guds ord i kvindemund. Om køn og kirke*, Else Marie Wiberg Pedersen, red., København: Nordic Academic/Gads forlag, 2023, 376 sider.

I anledning af 75-året for den officielle ordination af de første kvindelige præster har Else Marie Wiberg Petersen, lektor ved Aarhus Universitet, redigeret antologien *Guds ord i kvindemund. Om køn og kirke* (Wiberg Petersen 2023). Den er i forlængelse af hendes tidligere antologi *Se min kjole. De første kvindelige præsters historie* (1998). Begge antologier er i høj grad båret af Wiberg Petersen, som vi skylder en stor tak for hendes vedholdenhed i forhold til en stor og kontroversiel social forandring, der trækker lange linjer tilbage i kirkens historie.

Genren antologier har den ulempe, at man ikke har en jordisk chance for at kunne overskue stoffet, medmindre redaktøren har *guided* læserne ind i nogle bestemte baner. Det har Wiberg Pedersen. I 2012 afsluttede hun sin glimrende artikel ”Feminisme eller feminisering. Hvad blev der af den feministiske teologi?” på følgende forbløffende måde:

Overordnet set er den feministiske teologi i dag flydt fuldstændigt ind i kirken og teologien – mere eller mindre umærkeligt [...] Det kan næsten ikke være mere feministisk, for det er dér feminismen befinder sig i dag – i identiteternes mangfoldighed og hybriditet.¹

Hvis man som feminist (som jeg) jævnligt deltager i gudstjenester i folkekirken, vil man næppe være enig. I sin nye antologi optræder ”feminisme” sjældent, men er erstattet af ”køn.”

¹ Else Marie Wiberg Petersen, ”Feminisme eller feminisering. Hvad blev der af den feministiske teologi?” i Eva Holmegaard Larsen, *Kvinde, mand, kirke. Folkekirken og den lille forskel*, København: Anis 2012, s. 74

Guds ord i kvindemund. Om køn og kirke falder i tre afsnit: Køn og teologi, Køn og myndiggørelse og Køn og repræsentation. Der lægges en slags tidslinje fra Det ny Testamente til behandlingen af køn i nutidige medier, men der anlægges ikke et samlet feministteologisk perspektiv. Så hvorledes foldes spørgsmålet om køn sig ud i de tre hovedafsnit?

Køn og teologi

Det første afsnit indeholder et kapitel om nytestamentlig eksegese og to kapitler om Luther.

I betragtning af, hvordan det har været de samme triste skriftsteder, der har været i spil, når spørgsmålet om undertrykkelsen af kvinder i kirken har været på dagsorden, er det helt på sin plads, at René Falkenberg, lektor i NT på Aarhus Universitet, i artiklen ”Tavse eller talende kvinder i Korinth?” gennemgår taleforbuddet for kvinder fra 1 Kor 14,33-34. Han inddrager *Codex Claromontanus*, hvor verset er rykket til efter vers 40, og *Codex Sinaiticus*, som helt mangler det. Verset er med andre ord usikkert og er formentlig ikke oprindeligt. Men menighederne overtog ”det omgivende samfunds patriarkalske samfunds- og familiestruktur, hvilket efterhånden kommer til at stå i større og større modsætning til Paulus selv, der oprindeligt tillader, at kvinder ikke nødvendigvis burde stå under *pater familias*, 1 Kor7, for både ’mand og kvinde’ er i stedet ’én i Kristus Jesus” (Gal 3,28). Kampen mellem 1 Kor 14,33-34 og Gal 3,28’s venner og veninder har stået på gennem århundreder, og gør det som bekendt stadig, også i Danmark. Derfor er artiklen relevant, om end tung for ikke-teologer. Man kan måske hævde, at Paulus for længst holdt op med at være Paulus, og er overgået til at være en global og kosmisk markør, der nemt kommer til at ”bære præg af ønsketænkning” hos de respektive parter, sådan som forfatteren siger (s. 41).

Målet med de to artikler om Luther er at vise, hvorledes han banede vejen for, at der kom kvindelige præster i den danske folkekirke (s. 57 og 83), hvilket jo må siges at være en selvfølge, selv om der stadig er lutherske kirker, der ikke ordinerer kvinder. I artiklen ”Et menneske som du og jeg – Luthers humanisering af det kirkelige embede” tegner Wiberg Pedersen forskellene på et katolsk og et luthersk embedssyn. Det lutherske betegner hun som humaniseret, idet det hviler på dåben og dermed omfatter alle – og ikke på et ordinationssakramente. Men embedet udfolder sig forskelligt for kvinder og mænd i henholdsvis den offentlige sfære og i hjemmets. Wiberg Pedersen mener, at Luther satte en ny dagsorden ved at understrege kvinders ligestilling. En ligestilling til at prædike som jorde-

moder eller husets frue og ”midt i et normalt familie- og hverdagsliv” (s. 79). Men hun må dog indrømme, at fordømmelsen af Luther i 1521 betyder, at han gradvist udtaler sig mere tvetydigt om kvinders prædikenvirksomhed. Således i *Om Koncilierne og Kirken*, 1539, hvor kvinder undtages, hvis de er udygtige. Wiberg Pedersen bruger fortællingen om baronessen Argula von Grumbach, der stillede Eck og hans universitet i Ingolstadt til regnskab for, hvor i sine skrifter Luther havde været kættersk, til at anskueliggøre, hvorledes nogle af samtidens kvinder var inspireret af Luthers ”humanisering af det kirkelige embede og den tilsvarende sakralisering af det menneskelige hverdagsliv.” Måske skulle Wiberg Pedersen opfordre Ninna Jørgensen, som også har skrevet om denne modige og veluddannede reformationskvinde (2017), til at udgive en monografi på dansk om hende. Ikke at den ender lykkeligt ...

Rasmus H.C. Dreyer, adjunkt i kirkehistorie ved Københavns Universitet, følger i ”Præsteægteskabet som mandligt-kvindeligt dobbeltembede” op på Wiberg Petersen tanke om en humanisering af embedet hos Luther. Manden og kvinden er lige over for Gud, men med forskellige gudgivne opgaver, ja der er tale om et ”doppeltembede”: Manden som den lærde, der prædiker Guds ord, og præstekonen som den eksemplariske hustru, som kan udøve den sociale og diakonale side af præsteembedet. Netop den ægteskabelige konstellation vil stadig være genkendelige for ganske mange præsteægtefæller, især på landet, hvor menigheden er vant til at gå ud og ind af præstegården og slå sig ned med en kaffekop midt mellem børn, madlavning og *ægtefællens* arbejdsliv. At de tidligere nonner – som flere af præstekonerne i første generation var – kunne prædike for tjenestefolk og ansatte forekom formentlig mange ret utilfredsstillende, hvis de havde et andet kald, ligesom det næppe heller har været tilfredsstillende for mange af reformatorernes koner, at disse, som Dreyer forklarer, gik på omgang mellem de nye lutherske præster.

Køn og myndiggørelse

Afsnittets titel forudsætter, at der har været en u-myndiggørelse, og den sætter Hans Raun Iversen, lektor em. i praktisk teologi på Københavns Universitet, og Harald Nielsen, fhv. generalsekretær i DMS (Danmission), overskrift på, efter at de har foretaget en overflyvning af kirkehistorien fra pietismen og frem: De to forfattere følger Inger Dübeck (2003), der finder, at kvinder helt op til 1700-tallet *var* myndige, men havde begrænset rådgivningsret. Fra omkring 1700 blev kvinders myndighedsområde indskrænket gennem enevældens administrative tiltag. Herefter havde *u*gifte kvinder en

vis frihed. Hans Raun Iversen har tidligere skrevet den glimrende artikel ”Tolv danske kvindelige apostle – i det 20. århundrede” (2012), og Harald Nielsen har i sit store værk *Det Danske Missionselskabs Historie 1821-1985* bind 1-2 (2019) bl.a. analyseret de kvindelige missionærers arbejdsvilkår. Forfatterne anslår, at omkring 2.500 kvinder søgte ind som diakonisser, og at der i alt har været udsendt omkring 1000 kvindelige missionærer fra folkekirken siden 1888. Disse diakonisser og missionærer har klart medvirket til at bane vejen for kvinders ordination til præst i folkekirken, men det kostede dyrt både helbredsmæssigt og socialt.

Lone Kølle Martinsen, seniorforsker ved Center for Grundtvigforskning ved Aarhus Universitet, fortsætter sit arbejde med at gøre *Den store mand* (2022) – altså Grundtvig – større. I sin glimrende antologi om Grundtvig med denne titel, skrev hun om ”den feministiske Grundtvig”. I den nuværende artikel ”Apostelinder – Grundtvig og spørgsmålet om kvindelige præster” fortsætter hun med at lede glemte og kendte grundtvigianske kvinder frem, idet hun hævder, at grundtvigianismen var tæt på at være Danmarks største kvindebevægelse. Odense, stedet for ordinationen af de første tre officielle kvindelige præster, betragter Kølle Martinsen (selvom Edith Brenneche Petersen tilhørte Indre Mission) også som stedet, hvor grundtvigianismen blev *firstmover* i forhold til kvindesagen. Vi får se! Dét, hvor hun efter min mening rammer rent, er, når hun påpeger, hvorledes kvindeforskningen ikke har været i stand til at se religion som drivkraft for frigørelse, at dens hovedfokus har ligget på storbyen, og at vi i det hele taget trækkes med en radikal, sekulær historikertradition (s. 185).

Christina Fiig og Bettina Lemann Kristensen er henholdsvis cand.scient.pol./lektor i køn og europæisk politik ved Aarhus Universitet, og professor i retssociologi også ved Aarhus Universitet. I deres artikel ”Køn, magt og rettighedskonflikt i folkekirken” analyseres de politiske debatter i Lands- og/eller Folketinget i 1919-21 (tjenestemandsløven); 1946-47 (adgangsloven og bispefrihedsloven) og i 1978 (ligebehandlingsloven). Her gennemgår de, hvilke – stereotype, viser det sig – argumenter, der har været anvendt for og imod ordination af kvindelige præster. Forfatterne konkluderer, at der lige som i stemmeretsdebatten er to kønsidealere i spil: at kvinder som følelsesvæsener var uegnede til at deltage i politik hhv. være præster, og at kvinder havde særlige kompetencer, som kunne bidrage til at opkvalificere politik hhv. kirken. Derudover peger forfatterne på, hvordan den langvarige debat også kan ses som en form for kamp om magt og modstand. I oktober 2022 vedtog de danske biskopper *en bloc* at opfordre Kirkeministeriet til at ophæve dispensationsbestemmelsen fra ligebehandlingsloven. En opfordring, der nu i 2023 gentages af antologiens forfattere.

Køn og repræsentation

Dette afsnit består dels af en kønsanalyse af danske prædikener, en fremstilling af sjælesorg og køn og et kapitel om medieomtalen repræsentation af kvindelige præster.

Anne Agersnap, der er postdoc i samtidsreligion og -kultur ved Center for Grundtvigforskning ved Aarhus Universitet, har pr. e-mail rekvireret 11.955 prædikener fra mellem 2011 og 2016 fra 95 folkekirkepræster, flest mandlige, 57%.

I højmessens to tekstrækker optræder få kvindelige figurer, nemlig 8 i hver tekstrække. Jesus Kristus er prædikens centrum. Derfor er det ikke overraskende, at der i prædikerne nævnes 12.602 kvindelige og 153.006 mandlige karakterer (heraf Jesus 89.228 gange). Agersnap undersøger så, hvilke andre karakterer, henholdsvis mandlige og kvindelige præster inddrager i deres prædikener, og finder, at præster generelt taler overvejende om mænd. Anvendelsen af pronominer og verber viser, at præster repræsenterer det mandlige subjekt gennem talehandlinger og aktive handlinger, mens de fysiske handlinger, som vedrører kropslig agens associeres til det kvindelige subjekt. Hvis menigheden skal føle sig set, og den i høj grad består af kvinder, mens centrum er det privilegerede mandlige subjekt, kan det være en idé at vende fokus på margin og lade kvindernes stemmer komme til udtryk i prædikenen. Det vil med den feministiske teolog Rebecca Chopps ord (1989) udvide kristendommen og gøre centrum større (s. 246). Kunne det være oversete historiske skikkelser, spørger Agersnap diplomatisk? Agersnap nævner, at der i 1980 udkom en særudgave af *Kritisk forum for praktisk teologi* (i øvrigt også med titlen *guds ord i kvindemund*), der indeholder prædikener af kvindelige præster fra årene 1976-80, men undlader faktisk at anføre titlen i sin litteraturliste. Det kan med rette undre forfatterne af *Bid i æblet* (2020),² hvoraf flertallet bragte prædikener i denne første udgave af *guds ord i kvindemund* – som dog adskiller sig fra nærværende udgivelse ved, at Gud så ganske udiplomatisk dengang var skrevet med småt!

I ”Moderlig sjælesorg på tværs af køn – sjælesørgerisk stresslindring” beskriver Christine Tind Johannesen, lektor i sjælesorg ved Folkekirkens Uddannelses- og Videncenter, sjælesorgen således: ”Sjælesorgsamtaler praktiseres i et virvar af følelser, relationer, værdier, kulturer, trosoverbevisninger og religiøse erfaringer, og stressniveauet kan være højt” (249). Tind Johannesen har i bogen *Mangefoldet tro og sjælesorg* (2019) forsøgt at

² Birte Andersen & Lene Sjørup, *Bid i æblet. Feministiske præster 1968+50*, København: Anis 2020.

skabe forskellige modeller for teologisk mangefoldethed. I denne artikel tager hun bl.a. psykoanalytikeren Melanie Klein og den feministiske teolog Sallie McFague til hjælp. Johannesens empiriske grundlag er en etnografisk undersøgelse af studenterpræsters sjælesorgssamtaler med stressramte studerende. Her kan Klein komme præsten til hjælp for at gøre den unge studerendes kærlighed/had ambivalens til sit ophav forståelig. McFagues metaforer Gud-som-mor, elsker og ven-for-kloden kan skabe genkendelseschock, der åbner for forståelsen af Guds agape-kærlighed, Guds fysiske handlen som mor gennem skabelse, og Guds moderlige omsorg i form af retfærdighed for andre end de nærmeste (1987/1991). Den model kan også læses ind i præstens praksis som præstens agape: at undgå at sløre grænser mellem sig selv og den sjælesorgssøgende; præstens skabelse: at stille åbne spørgsmål som ”en respektfuld gæst”; præstens retfærdighed: at lade den studerendes liv gå forud for præstens eget. Jeg ser frem til at følge Tind-Johannesen, fordi hun eksplicit gør brug af den feministiske teologi, som jeg finder ganske nedprioriteret i Danmark. Således nævner redaktøren af denne antologi et enkelt sted Rosemary Ruether, som udnævnes til ”radikalfeminist” (s.65) – og kommer ellers ikke ind på denne vigtige teologiske retning, som man må sige er forudsætningen også for denne antologi.

Jeg kunne have ønsket, at artiklen ”Kirkens kønsskifte? Nedslag i medieomtalen af kvindelige præster” havde været antologiens spidsartikel. Dels fordi Else Marie Wiberg Pedersen her afdækker den dobbeltholdning, især Kristeligt Dagblads repræsentation af kvindelige præster fortsat udviser, dels fordi den sætter spørgsmål ved det mantra, der er gennemgående i Wiberg Pedersens egen forskning i kirkens embedssyn, som hun konsekvent har karakteriseret som kønsneutralt, og endelig fordi den inddrager en væsentlig aktør i kampen for kvindelige præster, nemlig Dansk Kvinde-samfund. Wiberg Pedersen samler medieomtalerne i fem emner: Paulus og kvinderne, præstinder, kvindedominans, kirkens kønsskifte, omsorgskirke. Det er et stort og vigtigt materiale, Wiberg Pedersen har samlet her, som der bør arbejdes meget mere med, men med et mere stringent tidsperspektiv.

Spørgsmålet om køn

Det ville også gøre det lettere at diskutere spørgsmålet om køn. Det tager Else Marie Wiberg Pedersen op i sin spidsartikel ”Kirken mellem kønsballade og kønsbalance”. Tager man det alvorligt, at køn ligesom det engelske udtryk *gender* er en både politisk, sproglig og teologisk forhand-

let realitet, burde begge og alle køn naturligvis diskuteres i samtlige artikler, når de nu er placeret under denne overskrift. Men det betyder ikke, at undertrykkelsen af *kvinder* og kvindeundertrykkelsens historie må overses. Det skal blot analyseres fra alle køns perspektiv. Det er en voldsom opgave i forhold til en lang kristen tradition, som har båret ved til og cementeret kvinders underkastelse – og i mange sammenhænge gør det den dag i dag. Antologien overser, at feminismen er en -isme, som fra 1840-erne og fremefter er udgået af og har været kritiske opgør med henholdsvis liberalismen og socialismen.

Bibliografi

- Chopp, Rebecca, *The power to speak: Feminism, Language, God*, New York, NY: Routledge 1989
- Dübeck, Inger, *Kvinder, familie og formue. Studier i dansk og europæisk retshistorie*, København: Museum Tusulanums Forlag 2003
- Kritisk forum for praktisk teologi. Guds ord i kvindemund, prædikener holdt af kvindelige præster 1976-80, 1980*
- Jørgensen, Ninna, "Kvinder i den offentlige reformationsdebat", Grethe Jacobsen og Ninna Jørgensen (red.), *Kvindernes renæssance og reformation*, København: Museum Tusulanums Forlag 2017
- Kølle Martinsen, Lone, "Den feministiske Grundtvig", Lone Kølle Martinsen (red.), *Den store mand. Nye fortællinger om Grundtvig* 2022
- McFague, Sallie, *Modeller af Gud*, København: Spektrum 1991 (1987)
- Nielsen, Harald: *Det Danske Missionsselskabs Historie 1821-1985 1-2*, København: Danmission 2019
- Raun Iversen, Hans, "Tolv danske kvindelige apostle - i det 20. århundrede", Eva Holmegaard Larsen (red.), *Kvinde, mand, kirke. Folkekirken og den lille forskel*, København: Anis 2012
- Tind Johannesen-Henry, Christine og Hans Raun Iversen (red.): *Mangefoldet tro og sjælesorg. Multiplicitet som vilkår for mennesker, møder og samtaler*, København: Eksistensen Akademisk 2019
- Wiberg Petersen, Else Marie (red.), *Se min kjole. De første kvindelige præsters historie*, København: Samleren, 1998
- Wiberg Petersen, Else Marie (red.), *Guds ord i kvindemund. Om køn og kirke*, København: Gads Forlag A/S, 2023